

Гуманітарний досвід громадянського суспільства з 2022 року

Дмитро Кондратенко, член Правління УАО, Україна

Під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну з 24.02.2022 українське громадянське суспільство зіткнулося з потребою розгорнути гуманітарне реагування на всіх територіях України. Згідно з оцінкою UN OCHA в січні 2022, негайно розгорнути повноцінне гуманітарне реагування в центральних і західних регіонах України мали змогу не більше 6 організацій громадянського суспільства та/або міжнародних організацій.

Не зважаючи на шок від раптового нападу, громадські організації та волонтерські групи спромоглася організувати надання термінової гуманітарної допомоги за короткий термін. В цей час допомога мала переважно натуральний вимір, оскільки не була можлива ані реєстрація бенефіціарів, ані ресурси, що мали громадські організації, не дозволяли надання грошової допомоги.

До надання гуманітарної допомоги долучилися низка організацій, що не мали цього на меті до повномасштабного вторгнення. Зокрема, гуманітарне реагування здійснювали організації, що займалися розвитком громад, економічним розвитком та консультаціями, роботою з молоддю, культурою тощо.

Слід наголосити, що в своїй гуманітарній діяльності українське громадянське суспільство зіткнулося з дилемою «нейтральності» при наданні гуманітарної допомоги. Нейтралітет є одним із чотирьох визначальних принципів гуманітарної діяльності разом із неупередженістю, незалежністю та гуманністю. Це означає, що гуманітарна допомога не повинна надавати перевагу будь-якій стороні «конфлікту». Це також означає, що вони ніколи не повинні брати участь у політичних, релігійних, расових чи ідеологічних суперечках. Це поняття продовжує залишатися спірним принципом, особливо в Україні. Громадянське суспільство одразу налаштувалося допомагати Силам оборони України водночас надаючи гуманітарну допомогу. Міжнародні донори продовжують непохитно дотримуватись принципу нейтральності і відмовляються працювати з організаціями і групами, що допомагають Збройним Силам. Така позиція заслуговує на критику через те, що відсутність Збройних Сил чи їх ослаблення призведе до гуманітарної катастрофи планетарного масштабу, та геноциду. При цьому міжнародні донори та організації не мають гуманітарного доступу до окупованих агресором територій і загалом росія жодним чином не збирається працювати з гуманітарною спільнотою та нахабно нехтує будь якими гуманітарними принципами та нормами.

Водночас, деякі міжнародні організації з визнаним гуманітарним статусом відверто провалили (можливо і знехтували) свою місію. Так, організація гуманітарних конвоїв, доступ до військовополонених та моніторинг їх стану не проводилися організацією, основний мандат якої полягає саме в здійсненні такої діяльності.

Адаптація громадянського суспільства до гуманітарної кризи

З початком війни у працівників громадських організацій зросло розуміння наскільки корисними та затребуваними для суспільства є їхня праця. Зокрема, 93% працівників МБФ «Карітас України» в середині 2022 висловили думку, що допомога Карітасу потребуючим в час війни була дієвою. Водночас, з початком повномасштабного вторгнення робота для працівників гуманітарних організацій стала

складнішою психологічно (для 89%). Дуже важливо, щоб працівники відчували підтримку з боку організації у період воєнної ескалації. Психологічний аспект відіграє важливу роль під час активних воєнних дій особливо у роботі із постраждалим населенням, оскільки працівники МіО спілкуються з ними безпосередньо приймаючи запити чи відгуки про отриману допомогу. Дуже часто емоційно важко чути історії життя потребуючих, які тікали від війни. Але тісна співпраця з психологами, які допомагають, а також згуртованість команди та взаємодопомога між працівниками і можливість обговорити всі проблеми з колегами допомагає справлятися з цим викликом.

Викликом для працівників громадських організацій було значне збільшення масштабу діяльності та кількості проектів: це потреба навчатися новому, звітуватись частіше та детальніше, опрацьовувати велику кількість запитів пов'язаних із веденням баз даних. Для спеціалістів МіО у воєнний час важливими завданнями є фіксація нестандартних кейсів, аналіз процесу виконання всіма працівниками на кожній ланці роботи своїх функцій, отримання об'єктивних реалістичних показників щодо недоліків чи способів покращення певних процесів, моніторинг ефективності нових проектів та сприяння прийняття рішень щодо їх доцільного розширення та покращення.

При використанні якісних методів дослідження є ризик, що психо-емоційний стан потребуючих, які пережили жакливі події, не дозволить об'єктивно оцінити ситуацію, в якій вони зараз перебувають щоб визначити необхідну кількість допомоги, якої вони потребують чи також якість допомоги, яку вони отримали.

Допомога постраждалим від війни та переселенцям повинна була бути максимально оперативною. Крім того важливою була координація з іншими акторами та й використання спільних уніфікованих підходів до оцінювання задля отримання повної картини ситуації з наданням гуманітарної та іншої допомоги.

На ранніх стадіях реагування на гуманітарну кризу пріоритет надавався швидким оцінкам потреб та обліку наданої допомоги. Як правило, координуючі організації ООН (Кластерна система офісу координатора гуманітарної допомоги) збирали дані про плани та допомогу на регулярній основі залежно від стадії реагування (щоденно, щотижнево, щомісячно).

Для формування плану швидкого надання гуманітарної допомоги необхідно оцінити потреби постраждалих осіб та громад у мінімальному форматі «3W» - Who, Where, What – Хто, Де, Що саме (яка допомога потрібна). Швидка оцінка потреб передбачає збір інформації у ключових інформаторів та окремих бенефіціарів. Ключові інформатори (активісти, влада, волонтери, представники постраждалої громади чи осіб) як правило опитувалися стосовно демографічних характеристик постраждалої групи (громади) та її ключових потреб, а у майбутніх бенефіціарів такі потреби уточнюються. Для стаціонарних об'єктів (притулків, пунктів перетину, постраждалого населеного пункту) окрім опитування можливо проведення спостереження (якщо на це є час). Більшість опитувань могла проводитись дистанційно для економії часу.

Через швидкий характер кризи гуманітарні організації змушені були використовувати спрощені методи моніторингу проектів гуманітарної допомоги. Одним із підходів є ведення чисельної статистики дистрибуції допомоги. Інший підхід більшою мірою покладається на механізм зворотного зв'язку та скарг від бенефіціарів, як-от гарячі лінії, PDM (PDM - Post distribution Monitoring - Пост Дистрибуційний моніторинг - Моніторинг після отримання гуманітарної допомоги). Безпосереднє спостереження за процесом реєстрації та розподілу допомоги також є важливим інструментом під час

криз. Варто спиратися на всі зазначені підходи та працювати над розробкою методів MEAL (Monitoring, Evaluation, Accountability and Learning - Моніторинг, Оцінювання, Підзвітність (до постраждалого населення), Вивчення уроків зі своїх проектів та діяльності. На сьогодні - стандартна аббревіатура для визначення моніторингу та дотичних активностей в організаціях), які можуть підійти в умовах, коли відбувається деяка стабілізація ситуації.

Проблеми локалізації гуманітарної допомоги

Українські організації громадянського суспільства стикнулися з низкою проблем та перешкод у гуманітарному реагуванні, особливо в контексті відносин з донорами та міжнародними організаціями. Так, в серпні 2022 року 93 українські організації виступили зі спільною заявою «Якщо не зараз, коли?». В ній підписанти звернулися до міжнародних донорів та неурядових організацій, які щиро хочуть допомогти Україні щодо браку та перешкод для локалізації гуманітарної допомоги в Україні.

Зокрема, в заяві наголошується, що саме українські організації вже взяли на себе провідну роль у гуманітарному реагуванні як в Україні. З самого початку вони допомагали у найгарячіших точках бойових дій, щоб забезпечити людям безпеку та піклування, а також створити основу для відбудови інфраструктури, коли війна переможно завершиться. В Україні, станом на червень 2022 майже всю гуманітарну допомогу надали 150 місцевих громадських організацій, церковних об'єднань та 1700 новостворених волонтерських громадських організацій. Багато з цих неформальних волонтерських груп стали постійними активними організаціями, які діють у регіонах.

Підписанти наголосили, що незважаючи на те, що міжнародний гуманітарний сектор зібрав багато мільйонів доларів, ці гроші так і не дісталися рахунків локальних організацій. У травні 2022 Служба фінансового моніторингу ООН (FTS) показала, що агентства ООН отримали близько двох третин фінансування гуманітарної допомоги Україні. Міжнародні НУО отримали 6% фінансування, тоді як національні українські НУО отримали лише 0,003% від загальної суми. Це не враховує багато мільйонів, які міжнародні недержавні організації отримали через прямі звернення до громадськості. Однак, саме локальні українські організації громадянського суспільства мають безпосередній доступ до населення, спілкуються українською мовою та знають контекст, і що найважливіше, мають особисте зобов'язання рятувати життя та надавати допомогу, «незважаючи ні на що».

Було запропоновано перелік негайних речей, які на думку підписантів необхідно було зробити «щоб передати владу місцевим організаціям, де вона найбільше потрібна»:

1. Скоротити бюрократію: Попри офіційні заяви міжнародних організацій про те, що вони прагнуть підтримувати місцеві громадські ініціативи в Україні, реальність була такою, що для отримання цих коштів потрібні десятки, сотні, а то й тисячі процедур. Невеликі організації потребують необмеженого гнучкого фінансування, яке надається швидко: можливо продемонструвати свою легітимність іншими способами, через дії на місцях і підтвердження колег та мереж, до яких належать українські організації, а також спільнот, яким вони служать.
2. Заклик, що саме солідарність, а не нейтралітет, має диктувати дії міжнародної гуманітарної спільноти, яка працює з Україною та в Україні. Помилкові припущення щодо нейтралітету не повинні бути перешкодою для фінансування.

3. Заклик надати можливість місцевим організаціям розповісти власні історії та допомогти їм поширити інформацію про свої досягнення та допомогу. Це має сприяє глибшому розумінню та допомагає нам забезпечити прямий доступ до ресурсів. «Міжнародні неурядові організації та міжнародні агенції привласнюють наші знання, повідомляють слухачам і дають громадськості те, що, на їхню думку, потрібно нам. Ми ж, в свою чергу, хочемо сказати: «Припиніть спроби говорити від нашого імені та припиніть контролювати наративи таким чином, щоб просувати свої інституційні інтереси!»
4. Заклик «Почати навчатись в українських організацій» - Чому ресурси витрачаються на доволі дорого вартісну «розбудову потенціалу» в той час, як міжнародні партнери мають краще розуміти знання і підходи. На думку підписантів, варто було б перекласти ресурси англійською мовою, щоб краще зрозуміти наші знання та існуючі підходи.

Підсумовуючи, українські організації наголосили, що «Негайне реагування та довгострокове реагування після конфлікту вимагатимуть сильного, забезпеченого ресурсами та стійкого місцевого громадянського суспільства. Нас потрібно підтримувати, щоб ми самі по собі були громадянськими акторами, а не просто проєктованими імітаторами МНУО чи «постачальниками послуг». Ми вдячні міжнародній спільноті, яка виявила солідарність і підтримує Україну, підтримуючи цю різноманітну, локальну, активну та віддану мережу учасників в Україні та сусідніх країнах, і ми закликаємо решту також приєднатися.»¹

Таким чином, в 2022 році в порядку денному гуманітарних організацій громадянського суспільства питання локалізації гуманітарної та відбудовчої діяльності стало надзвичайно актуальним. Зусилля робочої підгрупи з локалізації робочої групи з адвокації в рамках кластеру захисту інтересів були почуті та розглянуті міжнародними організаціями і донорами в 2023. Проте, попереду ще великий шлях, що вимагає підтримки від цих стейкхолдерів, особливо щодо питань належної перевірки, зниження фідучіарних ризиків, справедливого поділу накладних витрат, використання української в основних документах, гнучкого та багаторічного фінансування.

Реагування на гуманітарну кризу, спричинену повномасштабним вторгненням росії було значним викликом для громадянського суспільства України. Українські громадські організації та волонтерські групи були першими, хто приходив на допомогу постраждалим людям по всій території України включно з лінією фронту. В 2022 році кількість організацій, що отримали фінансування для подолання гуманітарної кризи в Україні різко збільшилася. В 2023 ця кількість значно скоротилася через початок «відсіву» більш спроможних українських організацій на основі належної перевірки та оцінки спроможностей.² Такі процеси сприяють професіоналізації громадських організацій з одного боку, та скороченню кількості волонтерів та працівників в інших організаціях (що не отримали фінансування). Проте досвід гуманітарної діяльності, який набуло громадянське суспільство у всіх регіонах України сприяє кращій готовності до нових кризових явищ та більшим можливостям для розгортання програм з відновлення.

¹ <https://philanthropy.com.ua/program/view/akso-ne-zaraz-koli>

² Так, кількість «локалізованих» партнерів UNICEF в 2022 зроста до 90, а в 2023 була скорочена до 35 після проведення оцінок організаційної спроможності.